

П. С. Клімушин,

к.т.н., доц.,

доцент кафедри інформаційних технологій
і систем управління ХарРІ НАДУ;

М. В. Григоряк,

аспірант кафедри інформаційних технологій
і систем управління ХарРІ НАДУ,
м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Обґрунтовано актуальність та особливості дослідження проблем державного управління інтелектуальною власністю у сфері технологій, інформаційних продуктів і послуг. Визначені завдання дослідження проблеми управління інтелектуальною власністю в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: державне управління, інформаційне суспільство, інновації, інтелектуальна власність, технології, інформаційні продукти, трансфер технологій, комп'ютерна програма, електронна комунікація, авторське право, патентне право.

Сьогодні в умовах розвитку інформаційного суспільства задекларований перехід України до інноваційної моделі розвитку вимагає вирішення цілого ряду основоположних завдань. Одним із них є формування в державі цілісної системи для ефективного перетворення нових знань у нові технології, продукти та послуги, які будуть поставлятися на національний та зовнішній ринки.

За даними ООН, ринок високотехнологічної продукції поділений таким чином: Західна Європа – 35 %, США – 25, Японія – 11, Сінгапур – 7, Корея – 4, Китай – 2, інші країни разом – 16 %. Частка Росії становить лише 0,13 %, України – близько 0,04 %. У промислово розвинених країнах 80-95 % приросту ВВП припадає на частку нових знань, втілених у техніці і технологіях.

Аналіз стану розвитку інноваційної діяльності в Україні показує, що за останні роки понад 80% промислових підприємств не займаються інноваційною діяльністю. Питома вага національної інноваційної продукції в Україні менше 4%, а загальний обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності за рахунок усіх джерел протягом останніх років становив близько 1-1,2 % ВВП, у тому числі за рахунок державного бюджету – 0,38 – 0,40 % [9].

При цьому результати інноваційно-інтелектуальної діяльності в основній своїй масі не доводяться до стадії комерціалізації і ефективної реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, в країні відсутня система контролю передачі українських технологій в інші країни, відбувається відтік за кордон фахівців та інтелектуальної власності, загрозливий посиленням технологічної залежності України від світових ринків.

З огляду на наведені дані можна вважати, що нині *головним завданням* для держави є розроблення і запровадження механізмів перетворення інтелектуальних ресурсів нації, інтелектуального капіталу українського суспільства у виробництво матеріальних і духовних благ.

Основними завданнями державного управління інтелектуальною власністю в умовах розвитку інформаційного суспільства є:

- розробки теоретико-методологічних основ дослідження інтелектуальної власності в умовах розвитку інформаційного суспільства;
- визначення релевантних інноваційних процесів у сфері інтелектуальної власності;
- уточнення державних функцій в системі управління інтелектуальною власністю;
- удосконалення механізмів управління інтелектуальною власністю у сфері технологій, продуктів та послуг;
- захист прав власників інтелектуальної власності та регулювання використання авторських прав в світовій мережевої інфраструктурі;
- розробка рекомендацій з оптимізації стосунків між державою, бізнесом і наукою в управлінні системою стосунків інтелектуальної власності;
- регулювання процесів ефективного використання інтелектуального потенціалу і забезпечення міжнародної співпраці у сфері інтелектуальної власності й трансферу технологій.

Наукова значущість комплексу основних завдань, пов'язаних зі змінами в інтелектуальній співпраці в умовах розвитку інформаційного суспільства, зумовила вибір теми дослідження.

Глобалізаційні процеси, що пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, змінами на міжнародному ринку інтелектуальної власності, досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені Е. Маскін, Дж. Бесен [1], А. Тоффлер, С. Хантінгтон, Й. Шумпетер, В. Базилевич [3], Г. Андрощук, В. Шевеленко [2], В. Дминтришин, В. Березанська [6], П. Бубенко, В. Величко, С. Глухарєв [4], І. Верба, В. Коваль [5] та ін.

Разом із тим, у сучасних умовах трансформації ринку інтелектуальної праці України під впливом глобальних процесів, визначення особливостей управління інтелектуальною власністю в умовах розвитку інформаційного суспільства залишається актуальним. У зв'язку з цим потребують подальшої розробки питання, що стосуються удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в процесі становлення інформаційного суспільства в Україні.

Водночас така необхідність зумовлює подальші дослідження оптимальних шляхів інтеграції України у міжнародний ринок інтелектуальної праці.

Метою статті є наукове визначення стану та особливостей системи державного управління інтелектуальною власністю, пов'язаною з інформаційно-інноваційної діяльністю суспільства.

Об'єктом дослідження є інноваційні процеси в сфері інтелектуальної власності в умовах розвитку інформаційного суспільства; *предметом дослідження* – вдосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в сфері технологій, інформаційних продуктів та послуг.

Аналізуючи тенденції суспільного розвитку, необхідно відокремити такі основні *ознаки інформаційного суспільства*: панування динамічних ринків нового типу – ринків знань, технологій, інформаційних продуктів та послуг; перетворення інформаційної сфери на фундамент, основу розвитку всіх сфер соціально-економічної діяльності; становлення віртуальної спільноти як домінантної соціальної складової суспільства; прискорення інноваційних

процесів розвитку інтелектуальної діяльності.

З появою електронної комунікації як технологічної основи становлення інформаційного суспільства застосування патентного права, авторського і сумісних прав на об'єкти інтелектуальної власності істотно розширилися і ускладнилися.

Сьогодні застосування жорстких моделей захисту прав інтелектуальної власності не завжди є стимулом до інновацій, і на динамічних ринках сильно гальмує інноваційні процеси розвитку інтелектуальної діяльності.

Розвиток світової мережевої інфраструктури здатної зробити доступною інформацію щодо інтелектуальної власності для широкого загалу, з одного боку, вимагає спрощення операцій у сфері інтелектуальної власності для забезпечення ефективного її використання, а з іншого – породжує низку проблем щодо ефективного захисту та охорони прав інтелектуальної власності.

Об'єкти *електронної комунікації* (ресурси знань, технології, інформаційні продукти та послуги) характеризуються не стільки темпами зростання кількості, скільки розвитком їх різновидів, наприклад, програмного забезпечення, комп'ютерних програм, баз даних, сайтів, доменів, поштових розсилок, Інтернет-магазинів, електронних бібліотек, каталогів, пошукових систем, електронних документів, електронних цифрових підписів, електронної комерції, електронних видань тощо. Кожен об'єкт електронної комунікації має свою специфіку й особливості правового регулювання як об'єкта інтелектуальної власності.

Специфіка об'єктів електронних комунікацій полягає в особливому способі подачі інформації різного змісту на умовних одиницях інформації – сторінках, складових крупнішої інформаційної одиниці – сайтів. Сторінка з юридичного погляду може охоронятися як об'єкт в цілому, так і окремі його елементи: текст програми на мовах розмітки гіпертексту (HTML, CSS, PHP), фотографії, відео- й аудіо-матеріали, двійковий код.

Особливості правового регулювання окремих об'єктів електронних комунікацій засновані на вирішенні взаємопов'язаних між собою наступних

проблем: визначення предмета захисту авторських прав в мережі; фіксація авторського права і забезпечення доказів права власності; незаконне використання товарних знаків як доменних імен; відсутність аналогів у реальному світі юридичних проблем, пов'язаних з оформленням посилань, організацією сайтів за допомогою систем управління контентом і включенням у мережеві матеріали спеціальних тегів [4].

На сьогодні правовий статус доменних імен не визначений. Одночасно зі зростанням комерціалізації Інтернету, збільшенням кількості реклами в мережі, з появою електронних магазинів тощо, доменне ім'я перестало виконувати тільки функцію звичайної поштової адреси.

Доменне ім'я наряду з функцією звичайної поштової адреси отримало ще одну функцію, таку саму, яку виконують товарні знаки і знаки сервісу, нині воно служить і для ідентифікації в мережі компаній, які виготовляють певну продукцію або що надають певні послуги, маркіровані аналогічним товарним знаком, що відповідає призначенню товарного знака. Тому виникає багато конфліктів між власниками товарних знаків і знаків обслуговування і особами, які зареєстрували як доменні імена чужі товарні знаки або знаки обслуговування.

При постановці посилань необхідно враховувати законні інтереси правовласників ресурсів, тобто давати максимально повну інформацію та правильно вказувати адресу. По суті, ситуація аналогічна правильному цитуванню: повинні бути вказані точні вихідні дані. Об'єктом порушення авторських прав є розміщення на своєму сайті не посилання з можливістю переходу на нього, а сама інформація з цитованого сайту.

В доктрині інтелектуальної власності щодо розвитку системи правової охорони комп'ютерних програм у світі існує дві протилежні концепції: європейська та американська системи права інтелектуальної власності [10]. Перша концепція ґрунтується виключно на нормах авторського права, друга концепція наряду з нормами авторсько-правової охорони підсилюється нормами патентно-правової охорони.

Авторське право захищає вираження комп'ютерної програми у будь-якій формі, але не ідеї та принципи, тобто захищає будь яку форму об'єктного коду програми і забороняє його значне копіювання, але не запобігає вираженню тих самих ідей альтернативним шляхом. Ідеї, теорії, наукові розробки, покладені в основу програми, тобто її зміст, не охороняються авторським правом, тобто авторським правом захищається код програми, а не функції, які вона виконує.

Основною перевагою патентування є те, що воно розповсюджує охорону на суть, ідею програми, яку втілено у алгоритмі, але факт незаконного використання ідеї комп'ютерних програм важко виявити та неможливо оцінити без залучення експертів та компетентного дослідження. Не вирішені також вузлові питання: пошуки аналогів та прототипів заявленого алгоритму, складання опису та формули, визначення новизни алгоритму. Не визначена й можливість встановлення протиправного використання алгоритму. Строк охорони патенту не відповідає тривалості комерційного життя програмного продукту, а патентування є процедурою довготривалою та вартісною. Лише незначна частина програмних продуктів може відповідати жорстким критеріям патентоздатності.

Питання щодо правочинності патентів на комп'ютерні програми лишається гостро дискусійним, але сьогодні законодавчо вони не існують ні в Європі, ні в Російській Федерації, ні в Україні. Легалізація патентів на програмне забезпечення зумовила б диктат великих американських компаній (близько 70 % усього обсягу світового виробництва комп'ютерних програм) на європейському ринку, який у значній мірі сформований малим та середнім бізнесом [4].

Зазначена ситуація найбільше характеризує протистояння між розробниками програм з «відкритим» та «закритим» вихідними кодами. Підстава цього протистояння викликана економічним зиском, пов'язаним із ринками збуту комп'ютерних програм.

Здійснення охорони комп'ютерних програм з «відкритим» кодом ґрунтується виключно на нормах авторського права. Концепція створення

програм з «відкритим» кодом полягає в тому, що її вихідний код є доступним для інших розробників, що надає ним можливості удосконалювати, модифікувати, адаптувати, створювати на його основі програмні продукти. За таких умов, ніхто з розробників програм з «відкритим» кодом не має фінансових переваг над іншими розробниками, через відсутність монополізації права на ознайомлення з вихідним кодом програми.

У той же час великі за обсягом програми базуються не тільки на вихідних кодах, як таких, а й на ідеях, алгоритмах, методах, методиках і специфічних структурах, що відрізняє їх від інших аналогічних творів. Це дозволяє компаніям-монополістам із значним обігом коштів патентувати саме технічну реалізацію ідеї, створюючи конкурентам з «відкритим» кодом складні умови для розробки власних програмних продуктів, чим і захищають інноваційні результати своєї творчої діяльності. Наприклад, патентне право активно застосовується для охорони розробок окремих процедур та протоколів корпораціями Microsoft, Hewlett-Packard, IBM.

Безумовно, таке програмне забезпечення має більший попит на ринку, обмежуючи доступ до нього компаній, які розробляють програми з «відкритим кодом». За оцінками аналітиків, під управлінням розроблених корпорацією Microsoft операційних систем з «закритим» кодом працює близько 90 % усіх персональних комп'ютерів у світі [9].

Таким чином, патентування інноваційних розробок у сфері інформаційних технологій є запорукою їх ефективного просування на ринку. Проте жорсткі форми захисту інтелектуальної власності зменшують спектр можливостей для інновацій. Загалом оптимальною є модель слабого захисту інтелектуальної власності (ліцензій). Деякі з цих ліцензій дозволяють лише використання за умови доопрацювання, інші – будь-яке використання та обмін, але всі вони стимулюють динамічні інновації [1].

Мета інновацій у сучасному інформаційному суспільстві – знайти нові ефективні та справедливі способи менеджменту ресурсів знань.

Відповідно до цієї мети у своїй Програмі розвитку Всесвітня Організація

з Інтелектуальної Власності (BOIV) має пункт обміну досвідом щодо відкритих спільних проєктів у сфері інтелектуальної власності і на цій основі планує реформування та інтеграцію системи міжнародної патентної класифікації для забезпечення більш вільного доступу до технологічних знань, що зберігаються в базах даних про патенти.

До того ж в світовій інформаційній інфраструктурі циркулює більш, ніж 160 млн творів під відкритими ліцензіями Creative Commons. Вони пропонують нову, гнучку і справедливую систему авторського права, яка, з одного боку, захищає авторів, а з іншого – спонукає до вільного використання їхніх творів [7].

Кожна з ліцензій Creative Commons існує у трьох формах: у вигляді графічного зображення (іконки) прав і застережень; тексту ліцензії, з яким можна апелювати до суду; та у вигляді цифрового коду – перекладу ліцензії для машинного зчитування, який дає змогу пошуковим системам та іншим аплікаціям ідентифікувати твори за умовами використання.

Серед успіхів Creative Commons називають привернення уваги громадськості до питань інтелектуальної власності, переосмислення засад спільного користування в інформаційному просторі, розвиток публічних доменів, створення легального середовища для вільного обміну науково-освітніми матеріалами, цифровими творами і продуктами. У процесі пошуку можна одразу задавати умови використання: комерційну чи некомерційну мету, бажання модифікувати чи адаптувати твір, тощо.

До найвпливовіших проєктів, у яких використовують ліцензії Creative Commons, слід віднести: неприбуткову міжнародну організацію, яка опікується дистрибуцією і показом соціально важливих документальних фільмів для широкої аудиторії без порушення авторських прав творців фільмів (MediaRights.org); часопис із глобальних питань та актуальних дискусій про політику і культуру (OpenDemocracy.net); бази даних звуків, коміксів, фотографії; книжкова продукція (wiki.creativecommons.org/Books); програмне забезпечення для навчальних курсів (MIT OpenCourseWare), яким в Україні

користується Інтернет-портал для управлінців (Management.com.ua); науковий ресурс громади для співпраці з науковцями (Science Commons); веб-сайт обміну бізнес-моделям (Open Business); інноваційний мобільний зв'язок з багатою функціональністю і невисокою ціною на безплатній мобільній платформі Android (Google у співпраці з більш, ніж тридцятьма компаніями) тощо [7].

На даний час законодавство України достатньою мірою не врегульовує питання використання авторських прав в мережі Інтернет або легалізації використання програмного забезпечення вільного доступу. Тому доцільно користуватися відповідними Рекомендаціями Державної служби (sips.gov.ua/ua/authors_rights.html), а саме такими: рекомендації щодо застосування вільних публічних ліцензій на використання об'єктів авторського права і суміжних прав; рекомендації щодо онлайн-ліцензування; рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання; рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет; рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання цифрового використання об'єктів авторського права і суміжних прав через мережу Інтернет.

Таким чином, сучасні механізми правової охорони технологій, інформаційних продуктів та послуг повинні бути комплексними, із застосуванням різних інститутів права інтелектуальної власності. З метою недопущення несанкціонованого розповсюдження об'єктів права інтелектуальної власності в цій сфері нині активно використовуються такі захисні методи, як шифрування, паролі, водяні знаки, контроль доступу, електронні конверти тощо. Водночас зростаюча увага приділяється розробці національного та міжнародного законодавства, створенню відповідного правового поля.

Спроби світового співтовариства пристосувати інформаційні технології до захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності знайшли відображення у

системах цифрового управління правами (DRM). Дані системи спрямовані на автоматизацію процесу ліцензування творів та забезпечення чіткого виконання умов ліцензій. Технічні засоби DRM забезпечують захист прав суб'єктів авторського права у цифровому середовищі, сприяють приборканню піратства щодо об'єктів авторського права, та подальший розвиток міжнародної співпраці у галузі науки, культури і мистецтва [8].

Таким чином, інтелектуальна власність є основою інноваційного розвитку інформаційного суспільства. Дослідження особливостей системи державного управління інтелектуальною власністю в цих умовах, для визначення оптимальних шляхів інтеграції України у міжнародний ринок інтелектуальної праці, є актуальною науково-практичною проблемою.

Для вирішення даної проблеми завданнями подальших досліджень є: розкрити вміст основних категорій системи інтелектуальної власності і трансформації їх в умовах розвитку інформаційного суспільства; на основі аналізу еволюції концепцій інтелектуальної власності й теоретичних основ державного управління визначити теоретико-методологічні підходи до управлінського дослідження даного феномену; розглянути систему стосунків інтелектуальної власності як інформаційно-інноваційного об'єкта дослідження в предметному полі державного управління і дати теоретико-методологічне обґрунтування наукових досліджень управління інтелектуальною власністю; надати адекватні моделі і принципи управлінської регуляції об'єктами інтелектуальної власності в світової інформаційної інфраструктурі; визначити стійкі механізми управління системою інтелектуальної власності в сфері технологій, інформаційних продуктів та послуг; розробити практичні рекомендації з оптимізації стосунків між державою, бізнесом і наукою у вирішенні завдань інноваційного розвитку України; надати пропозиції регулювання процесів ефективного використання інтелектуального потенціалу і забезпечення міжнародної співпраці у сфері інтелектуальної власності й трансферу технологій; дати соціально-економічну інтерпретацію результатів дослідження практичних проблем реалізації контрафактних інформаційних продуктів.

Список використаних джерел:

1. Intellectual Property on the Internet: What's Wrong with Conventional Wisdom? by James Bessen and Eric Maskin. Revised 2004. <http://www.researchoninnovation.org/iippap2.pdf>.
2. Андрощук Г. А. Доменное имя как объект права интеллектуальной собственности (Ч. II) / Г. А. Андрощук, В. Шевеленко // Интеллектуальна власність. – 2006. – № 8. – С. 4–11.
3. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 431 с.
4. Бубенко П. Т. Интеллектуальна власність : навч. посіб. / П. Т. Бубенко, В. В. Величко, С. М. Глухарев ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 215 с.
5. Верба І. І. Основи інтелектуальної власності : навч. посіб. / І. І. Верба, В. О. Коваль ; за ред. С. В. Чікін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 262 с.
6. Дминтришин В. Интеллектуальна власність на програмне забезпечення в Україні / В. Дминтришин, В. Березанська. – К. : Вірлен, 2005. – 304 с.
7. Кучма І. Интеллектуальна власність, інновації і трансфер технологій: нові підходи / І. Кучма // Интеллектуальна власність. – 2007. – № 11. – С. 31–35.
8. Нагорняк Г. Стан та проблеми захисту інформаційних продуктів як об'єктів авторського права у мережі Інтернет [Електрон. ресурс] / Г. Нагорняк, І. Нагорняк, З. Оксентюк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 209–217.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : стат. щорічник України / Держкомстат України. – К. : Держкомстат України, 2011.
10. Петренко С. А. Правове регулювання інноваційного розвитку сфери інформаційних технологій / С. А. Петренко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – К. : НДІ інтелектуальної власності, 2009. – С. 43–47.
11. Селиванов М. В. Защита прав на компьютерную программу: теория и практика / М. В. Селиванов. – Х. : Эспада, 2004. – 176 с.

Klimushyn P. S., Grygoriak M. V. Features of Intellectual Property Management in Information Society Environment.

The actuality and features of research into the problems of public administration of intellectual property in the field of technologies, information products and services have been substantiated. The tasks for research on the problem of intellectual property management in the conditions of information society development are set.

Key words: public administration, information society, innovations, intellectual property, technologies, information products, transfer of technologies, computer program, electronic communications, copyright, patent right.

Климушин П. С., Григоряк Н. В. Особенности управления интеллектуальной собственностью в условиях развития информационного общества.

Обоснована актуальность и особенности исследования проблемы государственного управления интеллектуальной собственностью в сфере технологии, информационных продуктов и услуг. Определены задания исследования проблемы управления интеллектуальной собственностью в условиях развития информационного общества.

Ключевые слова: государственное управление, информационное общество, инновация, интеллектуальная собственность, технологии, информационные продукты, трансфер технологий, компьютерная программа, электронная коммуникация, авторское право, патентное право.